

Sin fars datter

Offer, lidelse og den enestående Sheikh Hasina i Bangladesh

AV ARILD ENGELSEN RUUD

INSTITUTT FOR KULTUR, RELIGION, ASIA- OG MIDTØSTENSTUDIER (IKOS), UNIVERSITETET I OSLO

Når fungerer offentlig sponset mytebygging som myte? Hvilke omstendigheter må til for at fortellinger som bygger opp under en autokratisk leder også finner gjenklang i store deler av samfunnet? Som statsminister i Bangladesh gjennom 15 år, bygde Sheikh Hasina opp en kult omkring sin far, landsfader Sheikh Mujibur Rahman, som ble drept i et attentat i 1975. Fortellingen om ham ble vevet inn i en fortelling om blod og oppofrelse, om lidelse og død, men også om heltemot og knuste drømmer. I denne fortellingen fremstilte hun seg selv som den som best kunne virkeliggjøre hans avbrutte livsoppgave og hans drøm om et fritt land uten sult. Mytebyggingen bygde på sentrale elementer i politisk martyrdom, som død, helliggjøring, og innlemmelse i det kollektive minnet. Dette politiske myteprosjektet sammenfalt med et ønsket kollektivt selvbilde, og mytene ble autoritative fordi de passet til den kollektive fortellingen og styrket denne. Sammen ble de autoritative, fordi det måtte være slik, for at ofrene for uavhengighet og frihet ikke skulle være forgjeves, for at selvbildet skulle være av en modig nasjon, for at fremtiden skulle være lys.

Nøkkelord: myter, politikk, martyrium, Bangladesh, strongmen, nasjonsbygging

Innledning¹

Bruce Lincoln skriver i *Discourse and the construction of society* at myter er mer autoritative enn «historie» (Lincoln 1989, 24-25). Han viser til tre ulike nasjonale myter, blant dem en svensk fortelling om hvordan et dansk forsøk på å underkue svenskene en gang på femtenhundretallet førte til opprør og uavhengighet. Fortellingen understreket ideen om svensker som forskjellige fra dansker, en separat nasjon. Slike myter, mener Lincoln, skaper samfunn og tilhørighet, og de evner å mobilisere og gi samfunn samhørighet. Dette i motsetning til historikerens historie, som kanskje fremhever det komplekse og undersøker indre motsetninger og derfor ikke har folkelig overbevisningskraft. I dette bidraget tar jeg Lincoln på alvor og ser på et tilfelle av tilsynelatende autoritativ mytebygging, nemlig den kulten som statsministeren i Bangladesh bygde opp omkring sin far, landsfaderen. I denne mytebyggingen inkorporerte hun også seg selv, slik at hennes regjeringsgjerning ble naturlig og nødvendig. At denne mytebyggingen langt på vei var vellykket, viser blant annet i de intervjuene jeg foretok med hennes aktivister og støttespillere. Det interessante er at dette var en ganske annen type mytefortelling enn hva Lincoln var opptatt av. Mens han så på myter som fortellinger med folkelig utbredelse, så var mytene omkring den bangladeshiske landsfaderen regjeringsstøttede og promotert av mennesker med åpenbar egeninteresse i prosjektet. Spørsmålet mitt er følgelig hvordan denne statlige og propagandapregede mytebyggingen kunne vinne oppslutning og bli autoritativ i Lincolns forståelse og ikke umiddelbart bli avfeid som selvforherligende og et utslag av stormannsgalskap.

Mytebyggingen omkring den bangladeshiske landsfaderen handler dels om myter som fortellinger om eksepsjonelle vesener (Ellwood 2008, 1; Taves). At slike vesener kan utgjøre grunnlag for kollektive verdier og selvforståelse, er velkjent. For mange nasjoner tilfører slike «glorious dead» en hellig dimensjon til selvbildet (Smith 2000). Ritualene omkring dem, minnesmerker og høytider, utgjør sakrale elementer og blir en uavvendelig del av hvordan en nasjon forstås som både hellig og skjebnesvanger. Både revolusjonshelter (Bell 2020) og martyrer kan utgjøre slike sentrale punkter for kollektive myter. Disse mytene er i Lincolns berømte formulering ideologier i fortellende form (Lincoln 1999, xi). I likhet med mange andre dreiet den bangladeshiske nasjonale mytefortellingen omkring martyr og fulgte det Murphy (2023) har identifisert som sentrale elementer i hvordan politiske martyrer blir na-

¹ Takk for alle som har vært med på ferden til denne artikkelen, fra den ble initiert på Filippinene for lenge siden og gjennom en lang serie med stadige forbedringer. Ikke minst takk til festskriftsredaktør Cecilie for oppmuntring og for interessante og nyttige forslag underveis!

sjonale symboler: En død som kan knyttes til et større politisk prosjekt, selve helligjøringen, og innlemmelsen i et kollektivt minne. Det er selve innlemmelsen som er det sentrale, foruten hvilket en død bare er en død. Det er fortelleren som er den avgjørende aktøren, ikke martyren (Murphy 2023, 130).

Hvordan denne innlemmelsen faktisk skjer og under hvilke omstendigheter fortelleren lykkes, er likevel noe uklart. Myter skaper bilder av nasjonen og helligjøringen, men uten en folkelig tilslutning risikerer slik mytebygging å forbli påstander uten evne til å bidra til identitet og samhørighet. I tilfellet Bangladesh og statsminister Sheikh Hasinas mytebygging omkring hennes far, var dette en tydelig regjeringsinitiert mytebygging. Når den likevel var virkningsfull, skyldes det et sammenfall med populære fortellinger om nasjonen og dens identitet og kvaliteter. Nasjonens fortelling om seg selv var mer enn myten om landsfaderen. Han hadde en plass i denne fortellingen, men Hasina fremmet ham som mer avgjørende enn en bredere fortelling ville tillat. Mangelen på en bred debatt omkring avgjørende øyeblikk i nasjonens historie, undertrykking av alternative fortellinger, ensidige skolebøker og statsstøttede ritualer gjorde likevel at den statsproduserte myten fikk stå for hele nasjonens fortelling.

Først i artikkelen ser vi kort på Hasinas regime og landets politiske kultur. Deretter følger en beskrivelse av mytebyggingen omkring landsfaderen og Hasina selv, et sett av myter som handler om blod, offer, og lidelse. Og til sist ser vi på populære forestillinger om hvordan bangladesheren er, selve selvbildet.

Myter i et splittet land

Sheikh Hasina flyktet 5. august 2024 fra landet hun hadde styrt sammenhengende i femten år. Hun flyktet som følge av omfattende protester som politiet uten å lykkes hadde forsøkt å slå ned med vold (det er anslått at nær 1400 ble drept). Det var euforisk feiring da det ble kjent at hun hadde dratt. Bare noen uker tidligere var kritikk av henne uhørt, på et uuttalt vis synonymt med landsforræderi og kunne medføre fengsling. Nå ble hun åpenlyst kalt diktator og morder, og regimet hennes ble karakterisert som fascistisk. Bilder av henne, som tidligere hadde hengt på alle offentlige kontorer, skoler, og offentlige bygninger, forsvant. Det gjorde også mange bilder av hennes far, landsfaderen, og statuer av ham ble fjernet eller revet ned. Flere store veggmalier av ham ble hugget i stykker og den offentlige markeringen av hans dødsdag (han ble myrdet i et attentat i august 1975), ble avlyst. I løpet av kort tid besluttet den midlertidige regjeringen, som hadde overtatt at også andre nasjonale

markeringer knyttet til hans liv skulle erstattes med markeringer ikke knyttet til ham. Alt dette skjedde i løpet av de første hektiske ukene og uten store innvendinger. Sheikh Hasina og de fleste av hennes partiledere var i landflyktighet, og også andre støttespillere holdt en svært lav profil.

Men da et portrett av landsfaderen ble tatt ned fra veggen i pressekonferansesalen på statsministerens kontor, var det endelig en del som protesterte. Landsfaderen var tross alt landsfaderen. Og sakte og forsiktig hørte jeg stadig flere som ytret misnøye med maktskiftet. Enkelte våget igjen å uttrykke beundring for Sheikh Hasina. Hun var en unik person, sa de, en som hadde gjort så mye for landet – broene, veiene og stoltheten. «Hvorfor var det nødvendig å avsette henne?», spurte de.

Skuffelsen og sorgen de uttrykte vitner om den brede tilslutningen hennes regime hadde hatt og hun fremdeles hadde. Senere holdt hun taler via sosiale medier, med millioner av lyttere. Hvor mange som støttet opprøret mot henne og hvor mange som fremdeles støttet henne senere vites ikke. Men stemmene som krevde hennes tilbakekomst ble stadig flere, og stadig mer høylytte. Hun var også opprinnelig populær og ble valgt med overbevisende oppslutning i 2008. Selv om oppslutningen sank betraktelig over årene, fortsatte regimet å nyte bred støtte til mot slutten (Ruud & Hasan 2021). Mange knyttet landets skjebne og dets velstand og identitet til «*apa*», storesøster, som hun gjerne ble kalt. For dem var Sheikh Hasina en folkeleder (*jananetri*), populær og beundret, og i et visst monn nesten sagnomsust. At hun måtte flykte på fornedrende vis etter så mange år som landets leder og etter så betydelig fremgang, skyldtes en sammensvergelse. Det mente i alle fall mange av hennes beundrere som jeg snakket med noen måneder etter hennes fall. Sannsynligvis var det amerikanerne under President Biden i ledtog med hennes fiender sin stod bak, mente de. Den nye amerikanske presidentens angrep på bruken av bistandsmidler blant annet til demokratibygging i land som Bangladesh, støtter fint opp om slike påstander. Riktignok var bevisene for at hennes regime hadde vært blodig og undertrykkende mange. Mye ble offentliggjort etter at hun falt, men det var velkjent også tidligere – forsvinningene, de tilfeldige arrestasjonene, den partiske bruken av lovverket, og den himmelropende korrupsjonen. Likevel var det for mange ikke bare en statsminister som ble borte da hun flyktet etter opprøret og hennes fiender hadde overtatt. Det var selve ideen om Bangladesh, slik de holdt den kjær, som var blitt avvist.

Dette var en kjerne i den polariserte forståelsen Hasina bidro til i løpet av sine år som statsminister. Hun og partiet representerte landet, uavhengigheten, og «ånden

fra 71» – heltemotet og offerviljen som hele uavhengighetskampen viste. Rivalene Bangladesh Nationalist Party BNP og Jamaat-e-Islami, det største islamistpartiet, ble presentert som et tohodet troll Hasina kalte BNP-Jamaat. Jamaat hadde vært motstander av oppsplitting av den fellespakistanske staten i 1971, og mange Jamaat-ere var medskyldige i krigsforbrytelser den gang. BNP ble opprettet mange år senere, men har historisk hatt et visst samarbeid med Jamaat. Det var dette «de», dette «BNP-Jamaat», disse antinasjonale kreftene, som hadde ødelagt, stjålet og skjendet landets fremtid da «de» myrdet ham i 1975.

Mobilisering under et diktatorisk regime må ikke forveksles med folkelig tilslutning. Men de stemmene som igjen reiste seg noen måneder etter Hasinas fall, viser at tilslutningen var mer utbredt enn de relativt mindre fortroppene som gjerne beundrer totalitære diktatorer (Arendt 1979). At fiendebildet som hun fremmet hadde gjennomslag, var tydelig. Da opposisjonen høsten 2023 forsøkte å forpurre det kommende valget gjennom gatedemonstrasjoner og generalstreik, mobiliserte Hasina sine aktivister. Aktivistene – som jo er frivillige – vokter offentlige bygninger, streifet rundt i gatene på motorsykler som en form for vigilantestyrker, og deltok i gatedemonstrasjoner og på masse møter. «Når det gjelder ren muskelkraft, er AL langt foran BNP», mente en observatør (Wadud 2023). De regjeringsvennlige demonstrasjonene syv måneder før hennes fall var enorme og betydelig større enn opposisjonens.

Noen år tidligere, i 2016, intervjuet jeg noen unge aktivister fra Hasinas parti, Awami League, som da satt ved makten. Temaet var dynastisk politikk i Bangladesh og hvorfor Bangladesh ble styrt av arvinger til partistiftere, men svarene er talende for deres holdning til Hasina:

Første respondent: Sheikh Hasina er vår leder. Hun er Bangabandhus datter. Han er landsfaderen. Og hun oppfylder hans drøm for Bangladesh. De drepte ham, men nå skaper hun det Bangladesh han ønsket. Uavhengig og fritt for sult.

Andre respondent: Bangladesh led under pakistanernes undertrykkelse. Bangabandhu gjorde at vi reiste oss mot morderne. Først var det britene, så pakistanerne. Men de drepte Bangabandhu, og vi ble tvunget til å leve under militærdiktatorer i femten år. Bangladesh har alltid lidd under drapsmenn. Nå er vi frie, under ledelse av Sheikh Hasina.

AER: Så Sheikh Hasina er din leder fordi hun er Bangabandhus datter?

Andre respondent: Ja, selvfølgelig. Hun vil realisere drømmen hans.

AER: Og BNP og Khaleda Zia, de kan ikke hjelpe Bangladesh med å utvikle seg?

Andre respondent: Nei. De er mordere. De drepte Bangabandhu for egen vinnings skyld, og de prøvde å drepe Sheikh Hasina. Hun vil det beste for alle mennesker i Bangladesh, og de hater det.

Aktivistene mente Sheikh Hasina var nasjonens naturlige leder. Det var ganske typisk at hennes posisjon ble rettferdiggjort på denne måten: Hun var datter av landsfaderen og forbindelsen mellom henne og faren handlet ikke bare om familie i ordinær forstand, men om et skjebnefellesskap forbundet med vold og lidelse, oppofrelse og drømmer. Motstanderne i fremstillingen var «de andre», tidligere statsminister Khaleda Zia og partiet Bangladesh Nationalist Party BNP, og islamistene og andre som stod i ledtog med erkefienden Pakistan. De var usle, antinasjonale og drapsmenn.

Landsfaderen, bragden og moralen

Grunnsteinen i den nasjonale identiteten og i Hasinas fortellinger var alltid landsfaderen, Sheikh Mujibur Rahman,² den mytiske helten som kjempet for den gode orden, for uavhengighet og selvrespekt. At portretter av ham ble tatt ned og hans minne fornædret, gjorde derfor mange dypt sjokkert. For mine venner i Awami League og venstrepartiene var selv avisdebatter om hans opphøyede status i nasjonens historie uhørt, for «uten landsfaderen ville Bangladesh ikke fått sin uavhengighet.» I likhet med aktivistene over, mente de at «Det var derfor de drepte ham.»

Den store begivenheten i mytebyggingen omkring ham og i bangladeshisk historie er naturligvis uavhengighetskrigen i 1971. Det som var en provins i fellesstaten Pakistan, gjorde etter flere år med politisk mobilisering endelig opprør i mars 1971 og kunne etter ni måneders blodig krig etablere den uavhengige republikken. Mujibur Rahman var en ledende skikkelse i denne mobiliseringen og hadde allerede noen år tidligere fått hedersbetegnelsen Bangabandhu, Bengals venn. Særlig de siste årene av den felletpakistanske staten var han det fremste symbolet på bengalernes krav om respekt og likeverd. Da krigen brøt ut var han den utvilsomme lederen som uavhengighetsbevegelsen symbolsk kunne samle seg om. Stedet hvor eksilregjeringen etablerte seg ble kalt Mujibnagar, til hans ære (selv var han fengslet av pakistanerne).

² Han var ofte omtalt som Landsfader Bangabandhu Sheikh Mujibur Rahman. Bangabandhu var en hedersbetegnelse og kanskje den vanligste formen når han ble omtalt. Hans fulle navn ble også ofte brukt, samt kortformer som Sheikh Mujib eller Mujibur Rahman. For klarhetens skyld bruker jeg her bare den siste.

Allerede før han fikk vende tilbake til det nå uavhengige landet i januar 1972 var han kjent som landsfaderen (*jatir pita*).

Mujibur Rahman formulerte aldri en ideologi og tilhørte heller ingen entydig ideologisk retning. Noe kalt mujibisme (*Mujibbad*) ble lansert i 1973 av hans støttespillere, men bestod av luftige målsettinger og var lite mer enn prinsippene for landet som allerede var innskrevet i grunnloven i 1972: nasjonalisme, sosialisme, demokrati og sekularisme. Senere var det hans visjoner for landet som ble det sentrale, omtalt som hans drømmer. I taler både før og etter uavhengighetskrigen sa han ofte at han drømte om et land fritt for undertrykking og fritt for sult. Det var dette som senere ble omtalt som «Bangabandhus drømmer» og som ble til en vag, men offisiell agenda for landet.

I løpet av de godt og vel fire årene som Mujibur Rahman ledet landet og regjeringen ble imidlertid håpene og fremtidsoptimismen erstattet av kaos og matmangel, politisert kriminalitet (bare i løpet av de første månedene ble fem parlamentsmedlemmer myrdet), utilstrekkelig nødhjelp og en himmelropende korrupsjon og nepotisme. I 1975 innførte han ettpartistyre. Kort tid etter, i august 1975, ble han myrdet i et voldelig og dårlig planlagt attentat sammen med store deler av sin familie. (Hasina og søsteren overlevde fordi de var i utlandet.)

Mujibur Rahman ble martyr for landet fordi han døde på post. Martyrer oppsøker ofte døden (Murphy 2023) og tradisjonelt har politiske martyrer falt for en statlig overmakt, gjerne som representant for en politisk marginalisert gruppe hvor det å ofre livet kan være et virkningsfullt eksempel på «de svakes våpen». Men Mujibur Rahman døde fire år etter uavhengighetskrigen, på et tidspunkt da han var staten og staten var ham. Det var datteren som bidro til at han kom til å representere en idé, en bevegelse og en versjon av landets nasjonalisme. Hans død kom til å forene et samfunn av troende (Smith 2000), gjennom en kult hun skapte som fremstilte hans liv som selve nasjonens liv.

Kulten

Mujibur Rahman og partiet han ledet, Awami League, var utvilsomt avgjørende for uavhengigheten. Men plassen han fikk i Hasinas fortelling om uavhengighetskampen fortrenget andre og gjorde hele krigsinnsatsen til hans fortelling. Mange hundre tusen, kanskje så mange som et par millioner, døde, og flere hundre tusen var mobilisert i ulike væpnede styrker. I skolebøkene skrevet i Hasinas regjeringstid blir

imidlertid Mujibur Rahman fremstilt som den eneste drivkraften. Her fra skoleboken for 1. klasse (min oversettelse):

Dette landet ble gjort uavhengig gjennom krig. Dette var en stor begivenhet. Pa-kistanerne angrep bengalerne. Da oppfordret Bangabandhu til [kamp for uavhengighet]. Han er vår helt. Hans navn er Sheikh Mujibur Rahman. Han er vår landsfader.

Bengalerne svarte på Bangabandhus oppfordring.

Mujibur Rahman er nevnt et utall ganger i skolebøkene for hvert årstrinn. Ingen annen person er nevnt mer enn én gang, og alle som er nevnt, døde før ham. Hans død i 1975 omtales som et ufattelig tap for landet.

Etter at hun kom til makten i 2008, gjorde Hasina farens livshendelser til nasjonal-dager. Hans fødsel, uavhengighetstale, hjemkomst og voldelige død var alle offentlige høytidsdager. Et høydepunkt i kulturen var da hundreårsdagen for hans fødsel ble markert i 2020 med en helårsfeiring kalt *Mujibbarsha* (Mujib-året). Feiringen ble forlenget til to år på grunn av pandemien. Hasina så også til at Mujibs status som landsfader ble lovfestet, hun og hennes søster fikk lovfestet høyeste sikkerhetstiltak som hans døtre, hans portrett hang på alle offentlige kontorer og prydet pengesedler, og et utall offentlige programmer og tiltak ble oppkalt etter ham, inkludert broer, universiteter, skoler, et internasjonalt konferansesenter, et krigsskip, en satellitt og en dyrepark.

Kritikk av landsfaderen spesielt, men også av den offisielle historien om krigen, og av Sheikh Hasina, kunne medføre fengsling (Riaz and Zaman 2021; Hasan and Wadud 2020). En serie av endringer i lovverket (kjent som Section 57, Digital Security Act og Cyber Security Act) ga rom for å rettsforfølge enhver som spredte støtende materiale på internett – og hva som var støtende og hvem som skulle beskyttes var opp til den enkelte dommer å avgjøre. Domstolene hadde siden 2011 vært underlagt politisk kontroll.

Den store markeringen var likevel årssdagen for drapet, «den nasjonale sørgedagen» (*jatiyo shok dibos*), en offentlig fridag hvor det på skoler, ved minnesmerker og på offentlige kontorer over hele landet ble arrangert seremonier og kransenedleggelse, og hengt sørgebånd på de allestedsnærværende portrettene av ham. Avisene hadde egne minnesbilag, og gatebannere fortalte om sorg, ofte med bloddryppende ikonografi. Fortellingen som ble gjentatt i det uendelige var at han ble myrdet fordi mot-

Plakat fra byen Barishal i anledning Den nasjonale sørgedagen i 2017. Plakaten hengt opp av det lokale lærerlaget. Datoen er markert med blod-dryppende tall og Sheikh Mujibur Rahman fremstår som lett utenomjordisk mot en bakgrunn av flaggets skinnende sol. Foto: Arild Engelsen Ruud

standerne ikke kunne utstå hans drøm om et fritt og velstående land, og at mordet satte drømmen i fare.³

Forbindelsen mellom uavhengigheten i 1971 og attentatet på Mujibur Rahman i 1975 ble knyttet gjennom en fortelling om offer. For faghistorikere og kritikere er påstanden om en sammenheng mellom de to hendelsene spuriøs. Helt konkret var attentatet et hodeløst kupp gjennomført av en liten gruppe lavere offiserer, et attentat mot en stadig mindre populær statsminister og hans kaotiske styre (e.g., Mascarenhas 1986). Attentatmennene i 1975 var ikke motstandere av landets uavhengighet, men av kaoset og nepotismen. Men for tilhengerne var påstanden om en sammenheng mellom de to hendelsene sann. Antinasjonale krefter kjempet mot uavhengigheten i 1971 og antinasjonale krefter drepte ham i 1975. Og alle som ikke sørget over dette ufattelige tapet for landet, dette nasjonale traumet, var nesten per definisjon antinasjonale og motstandere av «ånden fra 71». (At opposisjonsleder Khaleda Zia insisterte på å markere samme dato som sin egen fødselsdag, kastet olje på bålet.)

³ Mujibur Rahman blir ikke omtalt som martyr (*shahid*). Han er «mer enn en vanlig martyr», som en informant uttrykte det. Bangladesh hadde allerede martyrer i ofrene for politiets kuler i det som ble begynnelsen på uavhengighetskampen, i 1952, og intellektuelle som ble myrdet på begynnelsen av krigen. Disse hylles årlig på to ulike minnesmarkeringer.

Landsfaderens datter

I sin studie av karisma, understreker Ruth Willner at et fellestrekk for sterke, karismatiske ledere er at de assosieres med en bragd (Willner 1986). Bragden og tilknytningen til den skaper på mytisk vis en legemliggjøring av idealene som bragden representerte. Bragden i en bangladeshisk sammenheng er utvilsomt uavhengigheten i 1971, men i utgangspunktet var det en utfordring for Sheikh Hasina å knytte seg til denne siden hun den gang bare var en aktivist på lavere nivå og under krigen satt i husarrest. Men hennes tilknytning til malstrømmen av følelser som bragden produserte gikk gjennom landsfaderen, ikke bare som hans arving, men som hans etterfølger, den som skulle virkeliggjøre det han ikke rakk. I en dokumentarfilm med tittelen «Hasina: A daughter's tale» fra 2018 minnes hun sin far, og filmen består i gamle filmopptak, stillbilder fra familiealbumet og samtaler med henne.⁴ Mens hun blar i gamle familiealbum og minnes faren, moren og brødrene som alle ble myrdet understreker hun gang på gang sin sorg, sin lidelse, og sin beslutsomhet.

Ikke minst understreker hun motstandernes grusomhet ved å minne om at de også drepte hennes yngste lillebror, ti år gammel. Filmen, en profesjonell produksjon fra en tenketank ledet av hennes nevø, ble vist på en rekke kinoer og dessuten på åtte private fjernsynskanaler og en offentlig i forbindelse med nasjonens sørgedag noe senere.

Hasinas personlige tap og lidelse får en nasjonal dimensjon i fortellingene om farens og hennes eget politiske virke, som flettes sammen og utfyller fortellingen om den skjebnesvangre nasjonale sørgedagen. Drapet på landsfaderen er nasjonens sorg. Hennes sorg er bare mer intens, mer personlig. Og den rettferdiggjør hennes kamp. «De» er mordere. «De» må ikke komme til makten igjen.

I et nylig intervju med *Time Magazine* (2. november 2023) ble Sheikh Hasina stilt kritiske spørsmål om hennes regjerings demokratiske skussmål, og hun svarte slik hun pleier. Hun pekte på den betydelige utviklingen landet hadde gjennomgått under hennes regjeringstid, at kritikken bommer på målet, og at opposisjonen hadde begått kriminelle handlinger og derfor var i fengsel. Men journalisten lot seg ikke overbevise:

During our conversation, concerns [om demokratisk tilbakeskritt] are immediately dismissed and opportunities for introspection instead diverted into that bot-

⁴ Et talende malapropos er at da filmen ble lansert, var det en uheldig kinoeier som hadde feilstavet tittelen, slik at det ble «En datters hale» (*tail*, og ikke *tale*). Han ble truet fra flere hold med rettsak.

tomless well of family trauma. Hasina brings up her murdered father unbidden a dozen times during our two hours together.

Det journalisten noe ufølsomt avfeide som «en bunnløs kilde av familietraumer», refererte til attentatet på Mujibur Rahman hvor Sheikh Hasina mistet det meste av sin nærmeste familie. Dette var en hendelse, dvs. en handling som historisk sett fant sted, som tillegges mening i ettertid (Barthes 1972). For Hasina og Awami League-partiet var attentatet på landsfaderen både et traume for familien og for nasjonen (Ruud 2022). Mordet på ham var et antinasjonalt forsøk på å ta livet av hans «drøm». Men, som Hasina-myten som utviklet seg slo fast: drømmen levde videre, gjennom og på grunn av hans tapre datters uselviske forvaltning av farsarven, til nasjonens beste.

Far og datter som ett symbol

En hendelse som styrket Hasinas symbolske tilknytning til Mujibur var et blodig attentatforsøk som fant sted 21. august 2004, et granatangrep på et møte der Sheikh

Poster med bilde av Sheikh Hasina satt opp av studentorganisasjonen som tilhører partiet hennes. Plakatene rundt markerer studentorganisasjonens 71-årsdag i 2019. Fra Barishal. Foto: Arild Engelsen Ruud

Hasina, på den tiden opposisjonsleder, var hovedtaler. Mer enn tjue mennesker ble drept, inkludert nære medarbeidere, og rundt 500 ble skadet ifølge offisielle tall. Etter all sannsynlighet var det hun som var hovedmål, men hun kom uskadet fra hendelsen. 2004-angrepet og mordet på faren nesten tre tiår tidligere ble føyd sammen i nye fortellinger og praksiser, dvs. gjennom den uoffisielle, men svært offentlige betegnelsen på hele måneden august som sørgemåned. Den viktigste begrunnelsen for en slik betegnelse var fremdeles årsdagen for drapet på faren 15. august, men med attentatforsøket mot datteren 21. august, forvandlet nettopp denne måneden seg til en type mytisk tid i den offentlige fortellingen, som spesiell, skjebnesvanger og symboltett. I den innflytelsesrike engelskspråklige avisen *Prothom Alo English* (010823), ble angrepene på hhv. far og datter sammenstilt og beskrevet på samme måte:

The month of August is also black marked with another conspiracy of assassination. The nation cannot ever forget the heinous attempt of killing Sheikh Hasina through grenade attacks in 2004.

The vested quarter, who assassinated Bangabandhu in 1975, also tried to destroy Awami League (AL) by killing its president Sheikh Hasina with grenades on an anti-terrorism rally at Bangabandhu Avenue here on August 21 in 2004.

Sheikh Hasina, sin fars legitime arvtager, ble nå supplert av en ny fortelling – om blod, vold og lidelse, forårsaket av onde motstandere. Da som nå, angriper de den gode, rettskafne, selvoppofrende familien som setter nasjonens interesser over sine egne og ofrer alt for landet (slik Gandhi-familien i India og Marcos-familien på Filippinene fremstiller seg selv: f.eks., Endresen u.u.). Og som Anne Stensvold påpeker i en annen sammenheng, «Lidelse er et sentralt motiv i enhver helgenbiografi» (Stensvold 2002). Med denne offentlige ritualiseringen av Sheikh Mujibs offermyte, blir resten av nasjonen deltagere i familietraumene og i et større følelsesfellesskap som symbolsk utvisker skillet mellom lederen og folket – en slags nasjonal «dødsfest» (Endresen og Stensvold 2022).

Dette er slik aktivistene tidligere i artikkelen fortalte om de to hendelsene, som grunnleggende like: De samme stod bak begge angrepene, mot den samme familien. Far og datter var like og symboliserte sammen nasjonens lidelseshistorie og fremtidige håp. Faren kjempet for landets uavhengighet og ofret sitt blod, og datteren som viderefører hans kamp, levde med samme risikoen. Den samme familien led for nasjonen for å bekjempe de samme forræderne. I myten *betyr* disse to hendelsene det samme. De er uttrykk for den samme kampen, med beslektede aktører, og med

samme ideologiske og moralske poeng: Kampen mot det onde pågikk fortsatt, ledet av de gode kreftene, landsfaderen og hans plikttoppfyllende datter. På motstandernes side fins det en ond parallell: de postulerte gjerningsmennene er far og sønn. Selv om det aldri er bevist, mener Hasinas støttespillere at Ziaur Rahman sto bak drapet på landsfaderen. Ziaur Rahman var da vise-forsvarssjef og ble noen måneder senere selv president og opprettet BNP, Hasinas politiske hovedmotstander. I følge Hasinas tilhengere, var det Ziaur Rahmans sønn, Tarique, som stod bak attentatforsøket mot henne (da hans mor, Khaleda, var statsminister).

I taler og intervjuer avfeide Hasina sine politiske motstandere som mordere. «Hvordan kan vi stole på dem? De myrdet min far. De myrdet min mor og mine brødre», og de forsøkte å drepe henne. Påstandene var selvsagt ikke tatt ut av løse luften, men poenget her er hendelsen symbolske og ideologiske funksjon i myteproduksjonen som måtte til for å legitimere Hasinas styre. Mytene fungerte som en autoritativ fortelling og veiledning for hennes støttespillere og aktivister, og bidro til å skape og avgrense et felleskap. Her ble en del likhetspunkter mellom hendelser adskilt i tid og rom – krigen i 1971, attentatet i 1975, og granatangrepet i 2004 – utnyttet til fulle i nye nasjonale myter. Familien kom til å representere både fortidens traumer og fremtidshåpet. Den bandt sammen hendelser spredt over flere tiår gjennom et narrativ om oppofrelse og heltemot, lidelse og martyrium, et narrativ som opphøyet familien til symbol på nasjonen.

Slike fortellinger styrker Hasinas makt gjennom emosjonell og symbolsk appell, ikke minst via de affektive forbindelsene som skapes mellom individuelle og kollektive minner. Hasinas personlige historie får en nasjonal dimensjon og forsterker ideen om datteren som arvtager og forvalter av nasjonale verdier, med rettmessig innsikt og evner til å fullføre farens misjon. På samme måte som aktivistene jeg nevnte tidligere i kapittelet, snakker også Hasina i filmen om landsfaderens «drøm» for landet.

I ettertid fremstilte Hasinas regjering Mujibur Rahmans drømmer som mål for landet. Mangelen på tydelighet gjorde «Bangabandhus drøm» til en flertydig og fleksibel rettferdiggjøring for regimet. Alt kunne forsvares av «drømmen», ikke minst fordi den som i første rekke tolket den var hans datter, som kjente ham bedre enn andre, og siden han ble drept på så grusomt vis, hadde ekstra sterke minner om ham. Hun ble landets naturlige leder, den som kunne tolke, videreføre og iverksette (lands)faderens store drøm.

Tjenestemenn, ministre og Awami League-ledere knyttet regelmessig Hasina til denne drømmen i sine taler, som den som skulle virkeliggjøre den (Ruud 2022). Et eksempel er da Bangladesh Economic Zones Authority på sin hjemmeside skrev at etableringen av økonomiske spesialsoner i landet var en del av «statsminister Sheikh Hasinas initiativ for å virkeliggjøre Landsfader Bangabandhu Sheikh Mujibur Rahmans drøm for landet.» Et annet eksempel var hvordan loven for digital sikkerhet ble legitimert overfor parlamentet i 2018:

The implementation of digital Bangladesh can be considered as the revival of the Golden Bangladesh of the father of the nation Sheikh Mujibur Rahman. The great dreamer has given his own suitable successor to fulfill the dream of Golden Bangladesh, Honorable Prime Minister Sheikh Hasina.

Sheikh Hasina fremstilles her som den aktive og handlende lederen som implementerer farens visjoner om et uavhengig, fritt og lykkelig land, dvs. det som ble påbegynt av «den store drømmeren», som det står i lovteksten, før han brutalt ble drept. Datterens autoritet bygger på at hun, som person, har en eksklusiv forbindelse til faren og privilegert innsikt i hans drøm – en kombinert appell til tradisjon og karisma.

Med dette forsøkte Sheikh Hasina å gå klar av all kritikk. Mange forklarte vanstyret hennes med at hun var avhengig av korrupte og ofte morderiske politikere for å opprettholde partiets styrke og regjeringens gjennomføringsevne. Denne viljen til å unnskyldes og bortforklare stod sentralt i å opprettholde regimet over 15 år hvorav vel ti år var uten reelle valg. Hennes lange regjeringstid skyldes uten tvil en kombinasjon av svært dyktig politiske håndlag og en kompromissløs maktpolitikk.

Nasjonens nødvendige selvbilde

Mujibur Rahmans plass i historiefortellingen er likevel mer enn Hasinas propaganda, og ble et minnespunkt («mnemotope») for mange, ikke minst for forståelsen av krigen i 1971 (Mookherjee 2016). Historiefortellingen og minnegjøringen om krigen handlet og handler nettopp om sorg og melankoli og om oppofrelse og mot (Mookherjee 2007). Som i mange andre land (McLean 2011, MacDonald 2002), står martyrdom og lidelse sentralt også i det bangladeshiske selvbildet. Ikke bare representerer krigen et skille mellom før og etter, mellom undertrykkelse og frigjøring, den handlet også om å definere bengaleren (bangladesheren) og Bangladesh' vilje til kamp for egne idealer. For mange er dette knyttet til nasjonens identitet. Det er her vi ser et sammenfall i verdier og idealer mellom Hasinas landsfadermyter og

nasjonens mer folkelige fortelling om seg selv. Det er dette sammenfallet som styrket den statsfremmede myten og gjorde den til en del av en autoritativ helhet.

Et uttrykk for kraften i det nasjonale selvbildet ser vi i proteststormen mot den indiske filmen «Gunday» i 2014. Filmen er en klassisk «Bollywood»-historie om to unge røvere som forelsker seg i samme dama, men årsaken til de veldige protestene fra Bangladesh var åpningssekvensen hvor en fortellerstemme beskrev krigen i 1971 som en krig mellom «India og Pakistan». Bangladeshere anser jo krigen i 1971 som sin uavhengighetskrig mot pakistanerne, hvor inderne en støttende birolle, men den store kampen tok bangladesherne selv. Protestene vokste raskt til et veritabelt «nasjonalistisk melodrama» (Hoek 2017). Mer enn 55 000 bangladeshere ga filmen lavest mulig rangering i den nettbaserte filmdatabasen IMDb og sendte filmen til bunns, og negative anmeldelser og poster ble pumpet ut i sosiale medier. Slike kommentarer gir et innblikk i Sheikh Hasina-mytenes kulturelle klangbunn.

Et hovedpoeng i den bengalske filmslakten var at krigen i 1971 hadde krevd store ofre. Den hadde også vært et stolt øyeblikk og høynet bangladeshernes prestisje internasjonalt.⁵ En skrev at «Frihetskjemperne og en leder av Bangabandhus kaliber har aldri blitt født i denne delen av verden, og vil aldri bli det.» Mange mente også at Bangladesh var det «eneste landet som har kjempet for uavhengighet for å forsvare sitt språk» (en påstand man ofte hører i Bangladesh). At vanlige folk hadde ofret livet for å beskytte morsmålet, beviste bangladeshernes fryktløshet. Andre skrev om tapre helter, som de sagnomsuste sektorsjefer, geriljagrupper og andre helter, mens andre var opprørt fordi «BANGLADESH vant krigen mot fuckistan ... India hjalp oss ingenting». Andre skrev om lidelse, frykt og tap, tortur, overgrep, sult og summariske henrettelser. Poenget var at «Bangladesh oppnådde uavhengighet på den harde måten», noe filmen overhodet ikke anerkjente. Enkelte omtalte krigen som «hellig» eller «vår stolthet».

Bakteppet for denne såret stolthet er delvis velkjente stereotypier om bengalere tidligere herskere gjerne hadde, både britiske koloniherrer og (vest)pakistanske militære: Bengalerne ble ansett som feminiserte, sensitive, hengitt til uendelige diskusjoner, dypt engasjert i poesi og litteratur – i hovedsak en slapp og kraftløs rase verken briter eller (vest)pakistanere i særlig grad slapp inn i sine hærstyrker. Da landsfaderen talte til de første uteksaminerte offiserene fra det nystartede bangladeshiske militærakademiet i 1974, var ett av poengene hans at (vest)pakistanerne

⁵ I det følgende trekker jeg hovedsakelig på min egen studie av denne hendelsen (Ruud 2020; mine oversettelser fra engelsk og bangla).

«trodde bengalerne var feige [*kapurush* – ikke mandige], men har nå lært at bengalere kan kjempe.» Også i dag er følelsen av å bli sett som feig et sårt punkt. I traileren for filmen «Mujib» (2023), legges samme beskjed i Mujibur Rahmans munn: «Gi oss ammunisjon, gi oss rasjoner, og dere vil se hvordan bengalerne kan kjempe om de først får sjansen!» For mange er det således viktig å understreke at bangladesherne ikke på noen måte mangler mot.

I mytene rundt Hasina er det nettopp denne kraftige nasjonalistiske cocktailen som mobiliseres når hun knyttes både til faren og gjennom ham til oppofrelsen og motet. Det var dette som for Awami League og Hasinas beundrere understreket at partiet ikke bare representerte Bangladesh, men *var* Bangladesh. Forestillingen om krigen som uttrykk for bengalernes uendelige mot har tilslutning langt utenfor partiets rekker. For Awami League og dets støttespillere er det bare Awami League som har arvet verdiene fra frigjøringsbevegelsen og legemliggjorde krigens lidelser og mot. Men at frigjøringsbevegelsen og lidelsene den gang legemliggjør et heltemot, er holdninger man finner langt utenfor partiets rekker. «Vi går til krig om så bare for å redde en enslig blomst», heter det i en populær sang som fremdeles synges, en hyllest til bengalerne som insisterer på at et poetisk sinnlag og heltemot begge hører med i deres nasjonale egenart.

Mytenes autoritative kraft

Historiene om Sheikh Hasina og faren kan forstås «som et språk» som tolkes av mottakeren (Barthes 1972). Disse fortellingene eller myter i Barthes' forstand fungerer som et kommunikasjonssystem og forutsetter en bevissthet som er i stand til å motta og tolke det som kommuniseres. Det kulturelle landskapet som mytene leses i, er avgjørende for at merkevarebyggingen blir vellykket.

Det finnes tilstrekkelig etnografisk litteratur som viser at velgere i store deler av verden ikke nøler med å snakke stygt om sine politiske ledere, stille spørsmålstegn ved deres motiver, fremme konkurrerende fortellinger, eller gjøre narr av og avvise forsøk på å tilegne seg sannhet, moral og autoritet (Ruud 2000; Corbridge et al. 2005; Sen 2019; Mbembe 1992; Scott 1990). Også Hasinas autoritære stil ble til slutt for uforsvarlig for mange, og hun måtte flykte. Likevel fortsatte andre å tviholde på sin beundring for henne og sørger over at deres fortelling om Bangladesh har tapt og motstandere vunnet. Selv da undertrykkelsen var på sitt tyngste var det mange som beundret henne. Ikke for skyggesidene ved regimet, men for arven og den nasjonalistiske ånden de så representert i henne. Fortellingene knyttet henne indirekte

og direkte til uavhengighetskrigens oppofrelser og mot, dens sorg og lidelse, og dens store idealer, skjønt hun ikke hadde del i krigen. Mytiske fremstillinger gjorde henne likevel til den sanne arvtakeren. Som sørgende datter og ansvarlig leder, spilte hun også på kulturelle og religiøse forståelser av kvinner som omsorgsfulle og som forvaltere av moral (Stensvold 2015).

Dette er myter som «ideologier i fortellende form», ikke usannheter, men historiefortelling som gir mening for fortelleren. De skaper samfunnet av gode, nasjonalt bevisste bangladeshere og gir dette samfunnet identitet og historie, og skaper tilhørighet. De er sannere og mer «autoritative» enn akademikers objektive historie, slik Lincoln skriver, men vi forstår nå bedre hvorfor. Disse mytene forteller sannheter som må være sanne fordi de gjør oss til oss, som rettferdiggjør uavhengigheten, denne veldige krigen, og gjør krigen til noe opphøyet, spesielt og hellig. Hasinas propaganda gjorde seg til en del av denne nasjonale fortellingen ved at den styrket idealene og forestillingen om oppofrelse. Hasinas mytebygging og nasjonens egenfortelling var sammenfallende og virket gjensidig styrkende.

Mytene om og omkring landsfaderen og Hasina knyttet dem til den store og tungt moralske fortellingen om Bangladesh og til den større forestillingen om hvem bangladesherne er, hva slags folk de er, hvilke kvaliteter de har, og hvorfor de er en nasjon. Objektiv historiefortelling skaper ikke en nasjon. Myter, derimot, forteller den egentlige historien, om verdiene, om ambisjonene, om de gode og de onde, om hvorfor vi er som vi er. Mytene er enklere, sjablongmessige, og opphøyer nasjonen til noe bedre, til noe høyverdig og nobelt. Ethvert regime trenger en fortelling, en myte eller en et sett med myter som forteller hvem de er som styrer og hvorfor nettopp de skal styre. Hasina dyrket ikke landsfaderen fordi han var faren hennes, men fordi det bidro til å skape den fortellingen som rettferdiggjorde og legitimerte regimet, som gjorde motstandere til forrædere og folket – de som sluttet opp om henne – til et stolt folkeferd, fryktløse og frie.

Referanser

- Arendt, Hannah. 1979. *The Origins of Totalitarianism*. Ny utgave med tillegg. San Diego, CA: Harcourt Brace Jovanovich.
- Barthes, Roland. 1972. *Mythologies*. New York: The Noonday Press.
- Bell, David A. 2020. *Men on horseback : the power of charisma in the Age of Revolution*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

- Bhattacharyya, Dwaipayan. 2023. «Of Conflict and Collaboration: Mamata Banerjee and the Making of ‘Franchisee Politics’ in West Bengal». *Economic and Political Weekly* 58 (36): 46–55.
- Corbridge, Stuart, Glyn Williams, Manoj Srivastava og René Véron. 2005. *Seeing the State: Governance and Governmentality in India*. Contemporary South Asia 10. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ellwood, Robert S. 2008. *Myth: Key Concepts in Religion*. London: Continuum.
- Endresen, Cecilie og Anne Stensvold. 2022. «Dianas dødsfest. En prinsesses forbigående apotheose». *Chaos - Skandinavisk tidsskrift for religionshistoriske studier* 75(1), 47–66.
- Endresen, Cecilie. Under utgivelse. Myths of gold and glory in Philippine politics. *Political theology*.
- Hasan, Mubashar og Mushfique Wadud. 2020. «Re-conceptualizing Safety of Journalists in Bangladesh». *Media and Communication* 8 (1): 27–36.
<https://doi.org/10.17645/mac.v8i1.2494>.
- Islam, Mohammad Mozahidul. 2013. «The Toxic Politics of Bangladesh: A Bipolar Competitive Neopatrimonial State?». *Asian Journal of Political Science* 21 (2): 148–68.
<https://doi.org/10.1080/02185377.2013.823799>.
- Jaffrelot, Christophe. 2021. *Modi's India: Hindu Nationalism and the Rise of Ethnic Democracy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kanungo, Pralay og Irfan Ahmad, red. 2019. *The Algebra of Warfare-Welfare: A Long View of India's 2014 Election*. New Delhi: Oxford University Press.
- Kaur, Ravinder. 2020. *Brand New Nation: Capitalist Dreams and Nationalist Designs in Twenty-First Century India*. South Asia in Motion. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Lincoln, Bruce. 1989. *Discourse and the Construction of Society: Comparative Studies of Myth, Ritual, and Classification*. New York: Oxford University Press.
- . 1999. *Theorizing Myth: Narrative, Ideology, and Scholarship*. Chicago: University of Chicago Press.
- MacDonald, David Bruce. 2002. *Balkan Holocausts? Serbian and Croatian Victim-Centered Propaganda and the War in Yugoslavia*. Manchester: Manchester University Press.
- Mascarenhas, Anthony. 1986. *Bangladesh: A legacy of blood*. London: Hodder & Soughton.
- Mbembe, Achille. 1992. «The Banality of Power and the Aesthetics of Vulgarity in the Postcolony». *Public Culture* 4 (2): 1–30. <https://doi.org/10.1215/08992363-4-2-1>.
- Murphy, Andrew R. 2023. Theorizing Political Martyrdom: Politics, Religion, Death, and Memory. *Political theology* 24(5), ss. 465-485.
- Riaz, Ali og Fahmida Zaman. 2021. «Working Under the 'Sword of Damocles': Experiences of Journalists in a Hybrid Regime». I *Masks of Authoritarianism: Hegemony, Power and Public Life in Bangladesh*, redigert av Arild Engelsen Ruud og Mubashar Hasan, 37–55. Singapore: Palgrave Macmillan.
- Ruud, Arild Engelsen. 2000. «Talking Dirty About Politics». I *The Everyday State and Society in Modern India*, redigert av C.J. Fuller og Véronique Bénéï, 115–36. London: Hurst & Company.
- . 2020. «Sovereign Sensibilities: Gunday and the Nation as the Self». I *South Asian Sovereignty: The Conundrum of Worldly Power*, redigert av David Gilmartin, Pamela G. Price og Arild Engelsen Ruud, 196–215. Oxford: Routledge.
- . 2022. «Bangabandhu as the Eternal Sovereign: On the Construction of a Civil Religion». *Religion* 52 (4): 532–49. <https://doi.org/10.1080/0048721.X.2022.2094779>.

- Ruud, Arild Engelsen og Mubashar Hasan. Red. 2021. *Masks of Authoritarianism: Hegemony, Power and Public Life in Bangladesh*. Singapore: Palgrave Macmillan
- Scott, James C. 1990. *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Sen, Moumita. 2019. «The Mahishasur Movement Online: A Precarious Network of 'Demon-Followers'». *Journal of Religion, Media and Digital Culture* 8 (1): 105–31.
<https://doi.org/10.1163/21659214-00801006>.
- Smith, Anthony D. 2000. The 'sacred' dimension of nationalism. *Millennium*, 29 (3): 791-814.
- Stensvold, Anne. 2015. *A History of Pregnancy in Christianity: From Original Sin to Contemporary Abortion Debates*. New York: Routledge.
- Prothom Alo English. 2023. Month of mourning begins. 1 August.
<https://en.prothomalo.com/bangladesh/8iqvab17il>
- Taves, Ann. 2011. Special things as building blocks of religions. In *The Cambridge Companion to Religious Studies* (pp. 58–83). Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CCOL9780521883917.005>
- Time magazine. 2023. Sheikh Hasina and the future of democracy in Bangladesh. 2 November.
<https://time.com/6330463/bangladesh-sheikh-hasina-wazed-profile/>
- Wadud, Mushfique. 2023. «Who Benefits from Street Politics in Bangladesh: The BNP's Decision to Go for All-Out Street Protests Could Backfire». *The Diplomat*, 22. november.
<https://thediplomat.com/2023/11/who-benefits-from-street-politics-in-bangladesh/>.
- Willner, Ruth. 1984. *The spellbinders: Charismatic political leadership*. New Haven: Yale University Press.

Abstract

How do people come to believe in political myths? Sheikh Hasina served as Prime Minister of Bangladesh for fifteen years, repeatedly invoking the memory of her father, Sheikh Mujibur Rahman, assassinated in 1975. His murder was the building block in the myths Hasina created about him, that legitimised her own rule, as his daughter. In the myth, Mujibur Rahman played a key role in the 1971 Liberation War that shaped Bangladesh's national identity, and his death was a trauma both for the nation, and evidence of anti-independent forces threatening the nation and its founding ideals. Criticism of her leadership was mythically the same as treachery and murder. Approaching myths as "ideologies in narrative form" (Bruce Lincoln), this article explores how Hasina's myth became authoritative throughout her rule, with the official adoration of Rahman in the public sphere legitimising her as his rightful heir. This mix of religious-lie features, nationalism, and family tragedy was a compelling "father-daughter" myth that continues to divide the country. Even after protests forced Hasina to flee the country in 2024, her father's legacy reveal lasting tensions about who can claim to defend Bangladesh's core values.

Keywords: myth, politics, martyrdom, Bangladesh, strongmen, nation building